

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 347.67:929Arko V.

Prejeto: 5. 1. 2020

Miha Šimac

doc. dr., Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Katedra za zgodovino Cerkev in patologijo,
Poljanska cesta 4, p. p. 2007, SI-1001 Ljubljana
E-pošta: miha.simac@teof.uni-lj.si

Iz življenja pozabljenega mecena Oporoka Vencelja Arka (1826–1901)

IZVLEČEK

V župniji Sodražica se je leta 1826 rodil Vencelj Arko, ki si je kot skromen in iznajdljiv uradnik v cesarskem glavnem mestu ustvaril znatno premoženje. V svoji oporoki je del premoženja namenil za ustanovitev otroške bolnišnice na Dunaju in dveh študentskih ustanov, del premoženja pa so podedovali njegova sestra in nečaki. Pričujoči prispevek na podlagi arhivskih virov in časopisnihotic predstavlja življenjsko pot Vencelja Arka in njegovo že omenjeno oporoko, v kateri ni pozabil svoje ožje domovine in njenih prebivalcev.

KLJUČNE BESEDE

Vencelj Arko, Sodražica, Dunaj, oporoka, študentske

ABSTRACT

*FROM THE LIFE OF THE FORGOTTEN PATRON.
THE LAST WILL OF VENCELJ ARKO (1826–1901)*

Born in the parish of Sodražica in 1826, Vencelj Arko was a humble and resourceful official who managed to agglomerate a sizeable property in the imperial capital. In his last will, he bequeathed part of his estate for the establishment of a paediatric clinic in Vienna and two grant-giving institutions, whereas the other part was inherited by his sister and nephews. By drawing on archival sources and newspaper reports, the article presents the life of Vencelj Arko and his last will, in which he did not forget his home country and its inhabitants.

KEY WORDS

Vencelj Arko, Sodražica, Vienna, last will, grants

Uvod

Slovenski prostor danes ni ravno bogat z meceni, ki bi podpirali znanstveno, kulturno, športno ali kakšno drugo udejstvovanje posameznikov, ki izkazujejo različne talente in sposobnosti. Rekli bi, da takšnih mecenov tudi v preteklosti v deželah Notranje Avstrije in zlasti med slovenskim življem ni bilo kaj dosti. Toda tovrstne razprave so v resnici bolj kot ne ugibanja, ki ne ustrezajo resničnemu stanju, če pomislimo le na štipendijske ustanove, ki so jih posamezniki ali rodbine volili za šolanje revnih deželanov. Samo v deželi Kranjski je bilo, kakor je ugotovil Peter Ribnikar, v letih 1601–1918 ustanovljenih kar 221 dijaških oziroma študentskih štipendijskih ustanov, ki so v večji ali manjši meri pomagale do izobrazbe številnim nadobudnim in znanja lačnim mladim.¹ Med ustanovitelji štipendij niso bili le duhovniki, škofje in plemiči, pač pa tudi številni posamezniki, ki so izhajali iz kmečkih domov, a so si s podjetnostjo in skrbnostjo znali ustvariti ugled in ime ter pridobiti znatno premoženje. Mednje je gotovo sodil tudi kmečki sin iz Sodražice Vencelj Arko, ki je postal državni uradnik in si s podjetnostjo v cesarskem glavnem mestu pridobil znatno premoženje, ki ga je pozneje v veliki meri volil v dobrodelne namene, med drugim tudi z ustanovitvijo štipendijske ustanove.²

V dunajskem mestnem arhivu danes hranijo dve mapi, ki nosita naslov *Arco Wenzel*,³ na dunajskem centralnem pokopališču pa lahko še danes najdemo njegov grob. Ob pripravi zbornika o Sodražici se je omenjalo tudi njegovo ime, saj je izhajal iz te župnije, vendar ob zavedanju, da je v zgodovini kraja njegovo življenje slabo poznano. Prva dognanja o njem so bila le orisno predstavljena v prispevku za dotični zbornik,⁴ pričujoči zapis pa želi na podlagi še nekaterih prvič pregledanih arhivskih dokumentov ter različnih časopisnihotic še bolj detajlno odstreti življenjsko pot pozabljenega mecena iz Sodražice.

Oris Arkove življenjske poti

Vencelj Arko se je rodil 27. septembra 1826 na naslovu Sodražica 3, v družini Janeza Arka in matere Neže (Agnes), in bil krščen naslednjega dne.⁵ Sprva so živeli na zapisanem naslovu, pozneje pa se je družina zaradi vedno novih članov preselila v Lipovšico 1.⁶ Mladi Vencelj je bil očitno nadarjen, zato so ga po

osnovnem šolanju v domačem kraju poslali v Ljubljano. V njegovem ohranjenem službenem listu piše, da je *absolviral filozofijo*,⁷ kar je pomenilo, da je obiskoval ljubljanski licej. Kdor pa je takrat želel absolvirati filozofijo, je moral poprej končati gimnazijo. Dejansko Vencelja Arka najdemo vpisanega v licejski vpisni matrikuli, kamor so od leta 1819 vpisovali tudi gimnazijske dijake, ki so se šolali na tamkajšnji gimnaziji.⁸ Tako je Vencelj Arko iz Sodražice, kmečki sin, januarja 1843 vpisan na 2. mestu seznama prvega gramatikalnega glavnega razreda.⁹ Iz tega je tako mogoče razbrati, da je šolsko leto na gimnaziji najverjetneje začel že jeseni 1842. V njegovem številčnem razredu je bil takrat med sošolci tudi poznejši slovenski pesnik in pripovednik, jezikoslovec, zbiralec ljudskega slovstva in prevajalec Matija Valjavec (1831–1897).¹⁰ Arko je v času šolanja v Ljubljani sprva stanoval v Poljanskem predmestju št. 82, pozneje pa se je, kakor mnogo drugih znanja željnih dijakov, še večkrat selil in živel na različnih naslovih. Leta 1848, ko je obiskoval zadnji, II. humanitetni razred, je Arko stanoval na Glavnem trgu 307. Takrat je bil v številčnem razredu (74 učencev) že med starejšimi učenci.¹¹

Arko je, kakor je bilo že omenjeno, absolviral filozofijo na ljubljanskem liceju, nato pa bil tri mesece slušatelj teologije (*Laut Frequentationszeugnis die Theologie durch drei Monate frequentiert*).¹² Toda zdi se, da ga je bolj mikal svet, zato je najbrž takrat odšel iz Ljubljane ter iskal sreče in izobrazbe drugod. Iz službenih listov je mogoče razbrati, da si je pridobil znanje iz računovodstva in komercialistike. Sprva je služboval v zasebnih službah pri gospostvih Ruperčvrh in Čretež, kjer je enajst mesecev sodeloval pri izdelavi (razlastitve) zemljiške odveze. Pozneje se je znašel v državnih službah. Ohranjeni službeni list iz leta 1855 navaja, da je Arko, ki je bil takrat akcesist s 350 goldinarji letne plače v državni službi, od 7. decembra 1850 do 5. junija 1851 deloval kot diurnist pri c. kr. deželni komisiji za Kranjsko glede zemljiške odveze. Nato ga je pot vodila v Zagreb, kjer je bil od 6. junija 1851 do 19. avgusta 1852 aspirant pri c. kr. poštni direkciji, od 20. avgusta 1852 do 17. junija 1853 pa pripravnik. V času, ko je bil pri poštni direkciji, je 7. junija 1852 z odličnim uspehom opravil pisne in ustne izpite. Kljub temu da se je Vencelj Arko pri poštni direkciji, kot kaže, zelo izkazal, ni ostal v tej službi. Kratek čas, slaba dva meseca leta 1853, je namreč deloval pri c. kr. hrvaško-slavonskem deželno-državnem knjigovodstvu, od tam pa ga je

¹ Ribnikar, Študentske in dijaške, str. 9–16.

² Prav tam.

³ Prim. WStLA, Stiftungen allgemein, A1, Magistrat, Stiftbriefe, Stiftungsurkunden: 472: Wenzel Arco'sche Kinderhospitalstiftung; WStLA, BG Landstrasse, A9, Testamente, Wenzel Arco.

⁴ *Sodražič 800* – v tisku.

⁵ NŠAL, ZA Sodražica, Matične knjige, R 1819–1828, str. 100, zap. št. 58.

⁶ NŠAL, ZA Sodražica, Status animarum Sodražica 1821–1827, str. 155.

⁷ ÖSTA, FHKA, SuS Pers. ORH 163: Arko Wenzel.

⁸ Ciperle, *Podoba*, str. 125–126.

⁹ NUK, MS 654, *Album Academicorum Lycei Labacensis*, str. 327.

¹⁰ Prim. *Juventus caesareo-regii Gymnasii 1843*, str. 20.

¹¹ ZAL, LJU 184, šk. 101. Za posredovane podatke o Arkovem šolanju v Ljubljani in vso pomoč se iskreno zahvaljujem dr. Branku Šuštarju.

¹² ÖSTA, FHKA, SuS Pers. ORH 163: Arko Wenzel.

pot vodila na Dunaj k c. kr. osrednjemu računovodskemu zavodu za komunikacijo. Pozneje je še večkrat napredoval in bil denimo leta 1864 računski oficial III. razreda.

Iz ohranjenih službenih listov za Venclja Arka razberemo, da je bil večč nemškega, slovenskega, latinskega in hrvaškega jezika, razumel pa je tudi italijanščino. Dobro je poznal Kranjsko, Štajersko, Hrvaško in Slavonijo. Ocenili so ga kot moralno dobro osebo z dobrim znanjem in pridnostjo.¹³ Prav to pa so bile lastnosti, ki so mu pomagale, da se je kariero počasi, toda vztrajno vzpenjal in si v cesarski prestolnici izboljševal gmotni položaj. Iz že omenjenih dokumentov je mogoče razbrati, da je že leta 1854 prosil za višjo letno plačo, in sicer 500 goldinarjev, ki pa jo je dobil šele leta 1862.¹⁴ Kljub temu pa se zdi, da je znal prav obrniti vsak goldinar. Sad tega so bile pozneje tudi naložbe v nepremičnine.

Posestnik na Dunaju

Časopis *Wiener Zeitung* je 29. novembra 1860 poročal o zasedanju dunajskega mestnega sveta, ki je takrat odločal tudi o prošnjah za pridobitev meščanstva. Na 213. seji je bilo meščanstvo podeljeno tudi Venclju Arku.¹⁵ Na to, da je dobil meščanske pravice mesta Dunaj, je bil Arko vse življenje posebej ponosen, kar ne nazadnje potrjuje tudi zapis na nagrobnem spomeniku.

V cesarskem mestu se je Arko očitno dobro znašel in je bil vsaj že leta 1869 lastnik večstanovanjske hiše na Posthorngasse v tretjem dunajskem okraju. Hiša je bila zgrajena leta 1825 in je imela takrat dve nadstropji s skupno 26¹⁶ stanovanji.¹⁷ Arko je vse do smrti stanoval v enem od njih, ostala pa oddajal v najem.

Poleg tega da je z nakupom te hiše postal še dunajski posestnik, se je aktivno angažiral v šolstvu na Dunaju. V tem duhu je bil tako že leta 1876 član šolskega sveta v tretjem dunajskem okraju, različne funkcije v šolskem svetu pa je opravljal tudi v naslednjih letih. Poleg tega je bil dejaven član dunajske družbe. Leta 1871 je bil tako med ustanovnimi člani I. avstrijskega mornariškega in vojaškega veteranskega podpornega društva Tegetthoff, ki je bilo poimenovano po zmagovalcu bitke pri Visu. Društvo je z organiziranjem različnih dobrodelnih prireditev zbiralo denar za pomoč veteranom, vdovam in otrokom padlih. Ob tem si je v prvem obdobju prizadevalo tudi za zbiranje sredstev, namenjenih za postavitve spomenika v Mariboru rojenemu viceadmiralu Wilhelmu von Tegetthoffu (1827–1871). Zdi se, da je bil Arko v različnih vlogah in najbrž tudi s finančnimi dotacijami zelo dejaven, s čimer si je prislužil naziv častnega predsednika.¹⁸

Ob omenjenih različnih dejavnostih se je Arko preizkusil tudi na političnem parketu, vendar tu ni imel uspeha. Prav tako ga ni imel v zakonskem živ-

Posthorngasse 5 leta 2019 (foto: Miba Šimac).

¹³ ÖSTA, FHKA, SuS Pers. ORH 163: Arko Wenzel.

¹⁴ ÖSTA, FHKA, SuS Pers. ORH 163: Arko Wenzel.

¹⁵ *Wiener Zeitung*, 29. 11. 1860, str. 4735, »Sitzungsberichte«. Kdaj točno je Vencelj svoj priimek začel zapisovati kot Arco, ni znano. V pričujočem prispevku je uporabljen slovenski zapis priimka, kakršnega najdemo tudi še v šolskih katalogih.

¹⁶ Leta 1875 je v seznamu vpisanih le še 24 stanovanj oziroma enot (prim. *Der Cataster 1875*, str. 107).

¹⁷ *Vollständiges Häuserbuch 1869*, str. 123.

¹⁸ Zasebni arhiv avtorja, elektronsko pismo mag. Petra Steinerja z dne 19. 6. 2019.

Po mnenju odličnega poznavalca uniform mag. Petra Steinerja je Vencelj Arko na ohranjeni fotografiji, ki jo hranijo njegovi sorodniki, upodobljen v uniformi društva Tegetthoff (hrani: Srečko Vesel).

ljenju, saj mu je soproga Terezija Lauterbach zelo kmalu umrla. Bolečino, da ni imel otrok, je skušal omiliti s tem, da je skušal čim več časa preživeti v družbi otrok in na svoj način, tudi z materialnimi dobrinami, poskrbeti zanje: »Z ljubeznijo je iskal stara otroška igrišča, da je dolgo časa lahko preživel z otroki, se z njimi pogovarjal in jim delil bombone. Sijoči otroški pogledi so mu bili v največje zadovoljstvo.«¹⁹

Vencelj Arko torej morda res ni imel sreče v zasebnem življenju, je bil pa zato uspešen na finančnem področju, tako da je na Dunaju kupil še več hiš. Iz seznama dunajskih posestnikov iz leta 1888 je mogoče razbrati, da je poleg hiše na Posthorngasse takrat že imel v lasti dve hiši v tedanji občini oziroma današnjem dunajskem okraju Währing (*Gemeinde Währing*), in sicer je bil na naslovu Theresiengasse 33 lastnik trinadstropne hiše z 19 stanovanji, na naslovu Theresiengasse 35 pa trinadstropne hiše s 13 stanovanji.²⁰ Pozneje je kupil še več nepremičnin. Poleg

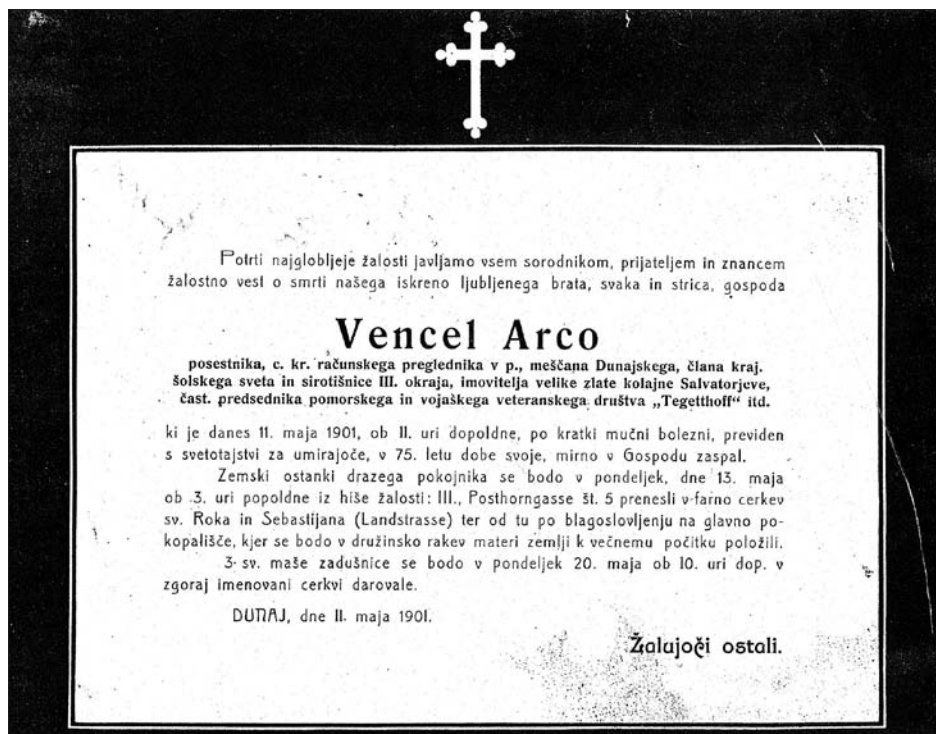
tega se je ukvarjal tudi z vlaganjem denarja v vrednostne papirje. V noticah avstrijskih časopisov je mogoče večkrat zaslediti Arkovo ime – največkrat seveda v povezavi z njegovim delovanjem v šolskem svetu in zaradi njegovih donacij različnim institucijam. Leta 1891 je tako časopisje poročalo, da je Vencelj Arko dekliški šoli na Landstrasse daroval 92 goldinarjev.²¹

Tu in tam v časopisih najdemo tudi kakšno pritožbo čez Arka kot najemodajalca. Aprila 1898 je delavski časopis *Arbeiter Zeitung* objavil članek o najemniku v hiši na Theresiengasse 33, ki je za sobo in kuhinjo v stanovanju številka 8 takrat plačeval 15 goldinarjev in 50 krajcarjev. Očitno pa si je najemnik dovolil preveč, saj je navrtal vhodna vrata in nanje namestil poštni nabiralnik. Vencelj Arko je kot lastnik hiše najemnika opozoril na ta samovoljni poseg in zahteval, naj vhodna vrata na lastne stroške takoj vrne v prvotno stanje. Članek so v delavskem časopisu pospremili z zajedljivim komentarjem o Arku, ki naj bi bil takrat komična figura in vsem poznana

¹⁹ *Neues Wiener Tagblatt*, 16. 5. 1901, str. 4, »Eine Stiftung für ein Kinderspital«.

²⁰ *Kataster der Vororte Wiens 1888*, str. 114.

²¹ *Die Presse*, 16. 4. 1891, str. 10, »Schulspende«.

Ohranjena osmrtnica Vencelja Arka iz leta 1901 (hrani: Srečko Vesel).

osebnost.²² V resnici pa Vencelj ni storil nič drugega, kar bi najbrž še danes storil vsak lastnik, saj se najemnik o opravljenem posegu ni dogovoril z lastnikom hiše oziroma stanovanja.

Vencelj Arko, računski revident in posestnik, se je na Dunaju očitno res dobro počutil, pri svojem aktivnem delovanju pa si je, najbrž posebej zaradi prizadevanja za blagostanje dunajskega tretjega okrožja, pridobil kar nekaj pohval in pozornosti mesta. Tako so njegovo delovanje posebej počastili 13. januarja 1891, ko je bil odlikovan z veliko zlato medaljo *Salvatormedaille*.²³ Omenjeno odlikovanje ima korenine že v 16. stoletju. Sprva so bile tri medalje: velika zlata (dvojna velika) v vrednosti 12 dukatov, zlata v vrednosti 6 dukatov in od leta 1916 še železna medalja za zasluge v vojni oskrbi. Na prvi strani medalje sta Odrešenik in napis SALVATOR MUNDI (Odrešenik Sveta), na drugi strani pa silhueta mesta Dunaj, nad katero je zapisana misel iz Svetega pisma: *Sub umbra alarum tuarum*;²⁴ pod tem pa je napis: MUNUS REPUBLICAE VIENENSIS. Odlikovanje so podeljevali zaslužnim dunajskim meščanom za njihove zasluge v korist mesta in skupnosti.²⁵ Prav

za te zasluge je bil odlikovan tudi Arko, kakor so zapisali v časopisu: »*Za njegovo zaslužno delovanje v skupnosti mu je občina podelila odlikovanje, veliko zlato medaljo – Salvatormedaille.*«²⁶

Zadnji dnevi

Vencelj Arko je po poročanju časopisov kljub premoženju živel skromno in preprosto. V svojem okrožju je bil dobro poznan: »*Dolga leta so ga videvali na cesti med sprehodi, bil je skrbno oblečen, imel je vranje črno pobarvane lase, na glavi pa brezhiben cilindar.*«²⁷ Ob izteku 19. stoletja je, kot se zdi, tudi Arko stopil v zaslužni pokoj in tako mu je ostalo še več časa za sprehode. Toda njegovi dnevi v mirnem pokoju na jesen življenja so se dokaj hitro končali. Maja 1901 je doživel možgansko kap in po nekaj dneh je 11. maja 1901 za vedno zatislil oči. Tega dne so njegovi sorodniki v Sodražici krajane o njegovi smrti obvestili z osmrtnico, ki je najverjetneje visela tudi na farni cerkvi.

Oporoka Vencelja Arka

V osmrtnici je zapisano tudi nekaj besed o pogrebu 13. maja 1901, ko so Arka iz cerkve sv. Roka in Sebastijana prenesli na centralno dunajsko po-

²² *Arbeiter Zeitung*, 16. 4. 1898, str. 6, »Einen Beitrag zum Kapital Hausherren Frechheit«.

²³ *Wiener Kommunal-Kalender und städtisches Jahrbuch 1892*, str. 372.

²⁴ Gre za citat iz Psalmov (17, 8), ki se v slovenskem prevodu glasi: »Skrij me v senci svojih peruti.«

²⁵ Za opis in podatke o tej medalji se zahvaljujem gospodu Pavlu Carju.

²⁶ *Neues Wiener Tagblatt*, 16. 5. 1901, str. 4, »Eine Stiftung für ein Kinderspital«.

²⁷ Prav tam.

kopališče in ga tam položili k večnemu počitku. Z njegovim slovesom pa se je za sorodnike in tudi za širšo skupnost pravzaprav vse šele dobro začelo. Po Arkovi smrti so namreč odprli njegovo oporoko, ki je mnoge presenetila. Računski revident in hišni posestnik Vencelj Arko si je namreč ustvaril veliko premoženje. O tem je poročalo tudi avstrijsko časopisje; v *Neues Wiener Tagblatt* so med drugim zapisali: »Kot smo slišali, je gospod Arko v svoji oporoki velik del premoženja namenil za plemenite namene; namreč za ustanovitev otroške bolnišnice.«²⁸ V nadaljevanju prispevka so podrobneje opisali ta načrt in bralstvu pojasnili, da sta bili za namen ustanovitve otroške bolnišnice predvideni dve hiši v Theresiengasse, ena naj bi bila namenjena dečkom in druga deklicam, otroke pa bi sprejemali ne glede na versko pripadnost (»ohne Unterschied der Confession Aufnahme finden«). Ob tem so navajali še podatek, da sta obe hiši premogle »einen Schätzungswerth von ungefähr 200,000 K«. Dotaknili so se še preostalega premoženja – štirih hiš in vrednostnih papirjev, kar vse naj bi bilo tudi ocenjeno na vrednost »200.000 K« ter namenjeno njegovemu bratu in sestri kot dedičema.²⁹

O velikem premoženju dunajskega posestnika Arka in o otroški bolnišnici je nekaj besed zapisal tudi Slovenec: »Na Dunaju je umrl Kranjec gosp. Vencelj Arko, umirovljeni računski revident dunajskega magistrata. Zapustil je dve hiši vredni 200.000 K, za ustanovitev otroške bolnišnice.«³⁰ Toda kaj je Vencelj Arko dejansko zapisal v svoji oporoki o razdelitvi nemajhnega premoženja? Je mogoče izvedeti kaj več o tem? Njegova oporoka se je ohranila v deželnem in mestnem arhivu na Dunaju.³¹ Vencelj Arko jo je podpisal dve leti pred smrtjo, 1. septembra 1899, za njenega izvršitelja (*Testaments-Executor*) pa določil dunajskega notarja Franza Katzingerja. Oporoka ima 19 členov, v katerih je Arko zelo podrobno opisal razdelitev premoženja ter poskrbel za ohranitev svojega groba. V nadaljevanju skušamo oporoko čim bolj izčrpno povzeti in tako podati nekaj odgovorov na vprašanje, komu vse je »bogati stric Vencelj« volil svoje premoženje.

V prvih členih je Arko navedel svoje premoženje, ki so ga sestavljale posesti, nekatere tudi delno obremenjene s hipotekami, srebrnina in pohištvo v njegovem stanovanju ter druge dragocenosti. Iz tega člena razberemo, da je Arko takrat imel v lasti kar šest hiš, in sicer na naslednjih naslovih: hišo na naslovu Posthorngasse 5, hišo v ulici Schuhmannngasse 33 in kar

štiri hiše v ulici Theresiengasse (št. 33, 35, 37 in 39). Ob tem ni pozabil navesti premoženja v denarju, ki je bil naložen na različnih hranilnih knjižicah v skupni vrednosti 32.000 goldinarjev.³²

V členih 2–5 je v testamentu razdelal različne opcije, kdo naj po njegovi smrti deduje vse njegovo premoženje. V drugem členu je tako za svoja dediča določil brata Jožefa, višjega uradnika v Trstu, in sestro Heleno, poročeno Vesel, ki bi prejela vsak po polovico njegove dediščine.³³ V oporoki je predvidel dediče tudi za primer, če bi njegova sestra umrla pred

Arkov nagrobnik na dunajskem centralnem pokopališču (foto: Miha Šimac).

²⁸ »Wie wir hören, hat Herr Arco in seinem Testament einen grossen Theil seines Vermögens für wohlthätige Zwecke, und zwar für ein Kinderspital bestimmt« (*Neues Wiener Tagblatt*, 16. 5. 1901, str. 4, »Eine Stiftung für ein Kinderspital«).

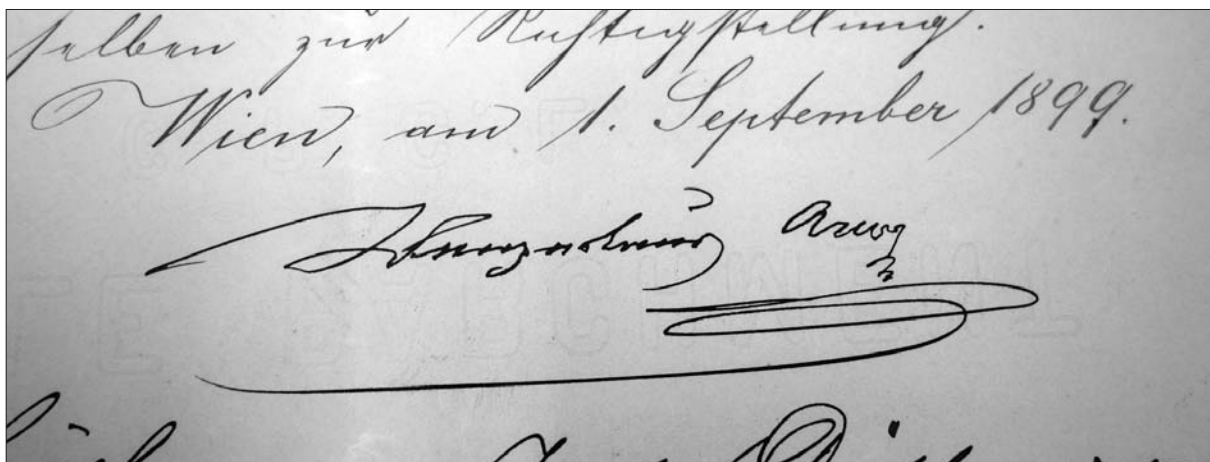
²⁹ Prav tam, str. 5.

³⁰ Slovenec, 18. 5. 1901, »Osebne vesti«.

³¹ WStLA, BG Landstrasse, A9, Testamente, Wenzel Arco. Na prvo stran arhivske mape so arhivisti vnesli napačne rojstne podatke: »geb. 4. 12. 1800«.

³² 21. septembra 1899 je bila uzakonjena nova zlata valuta, katere računsko enota je bila krona. Krona se je delila na 100 hellerjev oziroma vinarjev. Sicer so se za novo valuto odločili že leta 1892, leto pozneje pa je v obtok že prišel prvi kronski drobiž, vendar je bila ta takrat le plačilno sredstvo in ne državna valuta. Z letom 1900 se je to temeljito spremenilo. Takrat je veljalo razmerje, da je ena krona vredna pol starega goldinarja (torej razmerje 2 kroni za 1 goldinar). Čeprav so bili vsi računi takrat že v kronah, so ljudje še precej časa računali po starem, torej v goldinarjih in krajcarjih. Tako je bila tudi Arkova oporoka zapisana še v goldinarjih. Več o omenjeni spremembi valute gl. Pančur, *V pričakovanju*, str. 262–271.

³³ »Ich, Wenzeslaus Arco, setze meinen Bruder Josef Arco, Oberamts-Official in Triest, zur einen Hälfte und meine Schwester Helene Arco verhehelichte Vesel in Soderschitz in Krain zur anderen Hälfte als Erben meines gesammten, wie immer Namen habenden beweglichen und unbeweglichen Vermögens ein.«

Lastnoročni podpis Vencija Arka v oporoki (WStLA, BG Landstrasse, A9, Testamente, Wenzel Arco).

njim, prav tako pa tudi v primeru, če bi prej umrla oba, tako brat kot sestra. V tem primeru bi dedovali Helenini otroci (člen 5).

V nadaljnjih dveh členih je določil, da naj bo pokopan v grobnici na centralnem dunajskem pokopališču. Bolnišnici usmiljenih bratov na Dunaju je volil kapital v vrednosti 2000 goldinarjev dunajske veljave, polovica tega kapitala je bila namenjena ohranjanju grobnice in ponovnemu zakupu prostora na dotičnem pokopališču po preteku najemne pogodbe. Z drugimi besedami, usmiljene brate je zadolžil, da so prevzeli skrb za ohranitev njegovega groba.

V oporoki so posebno pomembni členi 8–10, ki govorijo o Arkovih ustanovah oziroma štipendijah. Arko je ustanovil dve štipendiji. Prva je bila ustanovljena z glavnico 2000 goldinarjev in je bila namenjena za štipendiranje dijaka na ljubljanski gimnaziji. V prvi vrsti je ustanovitelj predvidel, da bi bila štipendija namenjena za štipendiranje sinov njegovih sorodnikov, če pa teh ne bi bilo, za koga drugega iz občine Sodražica (člen 8).³⁴ Arko je torej še v oporoki mislil na svoje rojake v ožji domovini. Poleg te štipendije za Kranjce pa je z enako glavnico ustanovil tudi štipendijo, namenjeno za učenca gimnazije ali realke v dunajskem tretjem okraju (člen 9). V naslednjem členu je določil, da je treba s temi štipendijami dijaka podpirati tudi prvo leto študija na kateri od avstrijskih univerz ali visokih šol (člen 10). Ustanovno pismo je izročil izvršitelju oporoke.

V 12. členu oporoke je podrobno zapisal volila, ki niso bila namenjena le posameznikom, pač pa tudi župnijam. V prvi alineji je bilo zapisano, da za ubo-

ge v tretjem dunajskem okraju voli 500 goldinarjev avstrijske veljave; župniji Sodražica na Kranjskem je prav tako volil 500 goldinarjev, tamkajšnji farni cerkvi pa 2000 goldinarjev. Denar je zapustil tudi cerkvi pri Novi Štifti (1000 goldinarjev), vsakemu od svojih hišnih oskrbnikov oziroma oskrbnic pa je volil po 100 goldinarjev. V oporoki se je posebej spomnil svoje hišne pomočnice Josefe Sazek, ki je v času njegove bolezni v letih 1892 in 1896 skrbela zanj. Za to izkazano dobroto ji je volil 1000 goldinarjev.³⁵ V zadnji alineji 12. člena je posebej omenil tudi osebo, ki ga bo pripravila na pogreb in umila njegovo truplo – tej osebi naj se izroči 30 goldinarjev. V 13. členu ni pozabil niti na svoje najemnike v hiši na Posthorngasse 5. V njem je namreč pisalo, da so vse stranke dotične hiše oproščene plačevanja najemnine v prvem kvartalu od datuma dneva smrti.

Za mesto Dunaj je bilo morda še pomembnejše določilo, zapisano v 14. členu Arkove oporoke. V njem je namreč dve svoji hiši na naslovu Theresien-gasse 37 in 39 namenil za ustanovitev otroške bolnišnice, ki naj nosi ime: »Wenzeslaus Arco'sche Kinderspital-Stiftung«. V njej naj zdravijo otroke, ne glede na vero, v starosti od enega do treh let, in sicer iz tretjega in osemnajstega dunajskega okraja.

Ob koncu oporoke je v 15. členu Arko poskrbel še za svoj dušni blagor z zneskom za letne maše. Te pa niso bile plačane le v njegovem tretjem dunajskem okraju pri cerkvi sv. Roka, pač pa je sredstva volil tudi votivni cerkvi na Dunaju ter župnijski cerkvi v So-

³⁴ »Ich bestimme für immerwährende Zeiten die Zinsen eines Capitals von 2000 fl in Worten Zweitausend Gulden Ö. W. zu einem Stipendium für einen Schüler des Laibacher Gymnasiums. Unter den Bewerbern um dieses Stipendium sollen vor Allem die Söhne meiner Verwandten und in Ermangelung solcher die Bewerber aus der Gemeinde Soderschitz den Vorzug haben. Das Verleihungsrecht bezüglich dieses Stipendiums soll in jedem Falle dem Landes-Praesidium zustehen.«

³⁵ Po pretvorbi v krone bi to pomenilo, da je hišna pomočnica prejela 2000 kron. Za primerjavo naj navedemo, da je bila prav na dan Arkove smrti razpisana služba kapelnika pri mestni godbi v Kamniku. V *Slovencu* so zapisali, da je kapelniku obljubljen mesečna plača v višini 70–80 kron. V istem časopisu so takrat objavili tudi razpis za službo mestnega nadstražnika oziroma stražnika pri mestni občini Škofja Loka, »z letno plačo 800 K, oziroma 480 K in službeno obleko« (*Slovenec*, 11. maj 1901). Iz tega je razvidno, da je Arko hišni pomočnici namenil več kakor dve letni plači mestnega nadstražnika, kar je bilo precej radodarno.

dražici – tisti cerkvi, kakor je sam zapisal, v kateri je bil krščen (*»in welcher ich getauft wurde«*). V vseh teh treh cerkvah je želel, da se zanj vsako leto na dan njegove smrti ali, če to ni mogoče, na dan njegovega krsta (28. september) darujejo svete maše zadušnice. Vsaki od omenjenih cerkva je volil po sto goldinarjev avstrijske veljave. Vsa volila in vse pristojbine brez izjeme se morajo poravnati iz njegove zapuščine, je še zapisal Arko. Oporoko so kot priče podpisali Wilhelm Lössl, Josef Dittmar in Leopold Adelsky.³⁶

Arkova oporoka je vznemirila širšo javnost, nemalo pa tudi domače. V družinskem izročilu je ostalo, da so iz premoženja strica Arka obnovili ali zgradili hiše za Helenine otroke, kar nekaj premoženja pa je bilo darovanega tudi za gasilsko društvo, župnijo, parcelo ter zajetje vodovoda, kar je financiral sorodnik Peter Vesel. Fran Fajdiga je v delu *Kronika Sodražice* o tem, kako je oporoka vplivala na sorodnike, zapisal: *»Vse pokojne Urhovce je spravila v prezgodnji grob tista nesrečna dediščina iz Dunaja, po bogatem stricu Venclju. Kako leto pred smrtjo sem ga hotel na željo nečakov na Dunaju obiskati, pa me ni njegova kuharica pustila k njemu. O njegovi bližnji smrti sem bil jaz obveščen po nekem dunajskem višem policijskem komisarju, doma iz Dolenje vasi pri Ribnici. Najprvo pa je vedel za njegovo smrt državni poslanec in odvetnik dr. Šušteršič. Od tolike dediščine, od 2 palač na dunajskem Ringu pa ni skoraj nič v Sodražico prišlo.«³⁷ Četudi zapis vsebuje nekaj netočnosti, saj ne drži, da v Sodražico ni prišlo nič (!), je iz zapisanega mogoče razbrati, da bogato volilo sorodnikom, kot se zdi, ni prineslo blagostanja. Je pa zato mogoče potrditi, da so izvršitelji zares poslali sredstva v župnijo Sodražica. Zanimivo je, da je v rojstni župniji pozneje dejansko prišlo do ustanovitve Arkove mašne ustanove. Vendar, kakor je zapisal Jože Maček v svoji študiji, je bil njen ustanovitelj Jožef Arko, ki je ustanovil mašno ustanovo pri Novi Štifti v župniji Sodražica: *»Maše naj opravlja tamkajšnji duhovnik, v primeru nezasedenosti pa farna duhovščina iz Sodražice. Ustanovna glavica je bila pokrita z državno obliko z dne 1. septembra 1903 in s hranilno znesku 2.627 fl 50 kr. /.../ Odobrenih je bilo letno 27 maš. Letne obresti so bile 105 fl. 10 kr. Mašnik je dobil 66 fl. 50 kr., mežnar 13 fl 50 kr in cerkev 25 fl. 10 kr.«³⁸ Dejansko je torej mašno ustanovo ustanovil Vencljev mlajši brat, *»Oberamts-Official«* v Trstu, Jožef Arko, ki je kot 68-letnik na Dunaju umrl 19. junija 1902 in bil pokopan v bratov grob na centralnem dunajskem pokopališču.³⁹ Brata torej ni preživel za dolgo**

in najbrž je bilo tudi njemu namenjeno premoženje potem prepuščeno sestri Heleni. Žal doslej še niso našli njegove morebitne oporoke, ki bi morda postregla s posameznimi podrobnostmi.

Arkovi štipendiji

Če drži, da naj sorodniki ne bi imeli preveč sreče s pridobljenim premoženjem, pa so je gotovo imeli več vsi tisti revni dijaki, ki so se pozneje potegovali za Arkovo štipendijo. *Novice* so 6. junija 1902 o ustanovitvi štipendije poročale takole: *»Na Dunaju umrli upokojeni računski revident, gosp. Vencel Arko, je zapustil 4000 kron v svrhu, da se napravi ustanova za gimnazijca, ki studira v Ljubljani. Prednost imajo dijaki iz Sodražice.«⁴⁰*

Izvrševalci oporoke so se torej resnično potrudili, da se je poslednja volja upokojenega računskega revidenta izpolnila. Tako sta na Dunaju in na Kranjskem zares zaživeli obe štipendiji Venclja Arka. Časopis *Reichspost* je denimo 28. avgusta 1906 z notico posebej opozoril na *»Arco-Stiftung«* in zapisal, da je štipendija v višini 88 kron namenjena štipendiranju dijaka iz tretjega dunajskega okraja. Posebej so bili navedeni tudi roki za oddajo prošenj, ki so jih lahko oddali na sedežu tamkajšnjega okraja (*Gemeindebezirkskanzlei*).⁴¹ Zanimivo bi bilo raziskati, kako dolgo je štipendija delovala in kdo vse je bil njen prejemnik. Podobno vprašanje se postavlja tudi za Arkovo »kranjsko« štipendijo. Iz seznama študentskih štipendijskih ustanov na Kranjskem, ki ga je objavil Peter Ribnikar, izvemo le, da je bila Arkova štipendija ustanovljena leta 1902 in da je dijaku pozneje prinašala 172 kron in 72 helerjev oziroma vinarjev. Kakor že povedano, je bila namenjena za šolanje sorodnikov oziroma, če teh ni bilo, dijakov iz Sodražice. Skrb nad podeljevanjem štipendije je bila poverjena deželni vladi v Ljubljani.⁴² Po koncu druge svetovne vojne je bilo leta 1945 v Sloveniji podržavljeno premoženje ustanov, »s tem pa je bilo tudi razpuščeno delovanje ustanov, skupaj z njihovim kulturnim, socialnim in dobrodelnim poslanstvom«.⁴³

Arkova dobrodelna ustanova

O Arkovih štipendijah in štipendistih do sedaj še nimamo podrobnejših podatkov, zato pa se je nekaj več informacij našlo o drugi Arkovi želji – ustanovitvi otroške bolnišnice. Te pravzaprav nikoli niso ustanovili po Arkovi zamisli, toda tudi pozabili nanjo niso. Leta 1909 je *Neues Wiener Journal* objavil notico *Ein Neues Kinderspital*. Poročevalec je predstavil zborovanje generalnega zbora I. otroškega in-

³⁶ WStLA, BG Landstrasse, A9, Testamente, Wenzel Arco.

³⁷ Fran Fajdiga, *Kronika Sodražice*, str. 28. Za posredovani zapis kakor tudi sicer za vso pomoč pri pripravi tega prispevka se iskreno zahvaljujem uredniku zbornika, gospodu mag. Ludviku Miheliču.

³⁸ Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 427.

³⁹ <https://www.friedhofewien.at/eportal3/ep/channelView.do/pageTypeId/75472/channelId/-55270> (30. 12. 2019).

⁴⁰ *Novice*, 6. 6. 1902, str. 225, »Dijaška ustanova«.

⁴¹ *Reichspost*, 28. 8. 1906, str. 3, »Arco-Stiftung«.

⁴² Podrobneje o štipendijah na Kranjskem gl. Ribnikar, Študentske in dijaške ustanove, str. 9–16.

⁴³ Prav tam, str. 15.

štituta, na katerem so se seznanili s stanjem društva. Poročilo med drugim navaja, da je leta 1908 umrla bankirjeva vdova za aktiviranje Arkove otroške bolnišnice donirala 75.000 kron. S tem denarjem so bila zagotovljena sredstva za začetek delovanja bolnišnice v višini 159.000 kron. V prispevku so opozorili, da se bo treba glede bolniškega fonda in pokrivanja dnevne oskrbe oskrbovancev še dogovoriti z oblastmi.⁴⁴ Zdi pa se, da do izvedbe v tistem času vendarle ni prišlo, saj se je zatikalo predvsem pri lastnikih sosednjih stavb. Šele leta 1914 so bile tudi te ovire odpravljene; tako so bile 21. junija 1914 v časopisih spet objavljene notice o urejanju prostorov za novo otroško bolnišnico.⁴⁵

Obnovljeni stavbi pa nista dočakali bolnih otrok, pač pa vojaštvo, ki je prihajalo z bojišč prve svetovne vojne. *Arbeiter Zeitung* je namreč že v začetku septembra 1914 poročal, da bodo prostori uporabljeni za rezervno bolnišnico Rdečega križa. Pri tem so posebej poudarili, da imata obe hiši številne velike in manjše stanovanjske prostore ter »sijajne senčne vrtno površine«, ki bodo uporabljeni za okrevanje ranjencev. Poročevalec je navedel še natančno lokacijo te zdravstvene ustanove, ki je stala »nasproti parka vodnega stolpa cesarja Ferdinanda«.⁴⁶ Že novembra 1914 je *Wiener Zeitung* v svoji prilogi poročal, da so lahko v teh bolniških prostorih sprejeli in oskrbeli več kot 500 bolnih vojakov.⁴⁷ Tako je v vojnem času bolnišnica namesto otrok oskrbovala vojaštvo. Po koncu vojne je društvo stavbi zopet dobilo v posest in se trudilo uresničiti voljo Venclja Arka ter ustanoviti otroško bolnišnico. Takratni avstrijski minister za zdravje, Mariborčan dr. Ignaz Anton Kaup (1870–1944), pa je tem načrtom nasprotoval in predlagal, naj se tam vzpostavi študentski dom, kjer bi sprejemali predvsem nemške medicince. Leta 1925 so mestne oblasti prevzele upravo nad hišami, imele pa so precej sitnosti z omenjenimi medicinci oziroma njihovim medicinskim društvom, tako da so morale pravico iskati po sodni poti. Medicinsko društvo je prostore naposled zapustilo in jih ob tem popolnoma izpraznilo. Šele po ukrepanju sodnih oblasti je bilo mogoče izvesti temeljito prenavo obeh stavb, ki naj bi bili predani prvotnemu namenu.⁴⁸

Toda do tega nikoli ni prišlo, pa čeprav se je dunajski mestni svet še večkrat ukvarjal s tem vprašanjem – nazadnje leta 1986. Takrat so ugotovili, da zgodovinski namen – torej ustanovitev otroške bolnišnice – ni bil nikoli izpolnjen. Še več, 28. novem-

bra 1938 je bila ta Arkova ustanova razpuščena in premoženje preneseno na »*Vereinigte Wiener Armen – Geldstiftung*«. Toda dunajska deželna vlada je ob reorganizaciji leta 1956 Arkovo ustanovo obnovila. Zapisala je, da je Arko v oporoki naveden kot posestnik šestih stavb, od katerih sta v lasti ustanove le v oporoki navedeni stavbi na Theresiengasse (37 in 39). Leta 1981 je bila sklenjena pogodba med *Wenzel Arco – Stiftung* in občinsko stanovanjsko družbo (*Gemeinnützigen Wohn- und Siedlungsgesellschaft für Gemeinbedeienstete GmbH*). Dajatve na osnovi gradbenega prava so letno znašale 110.968 šilingov in so bile do 31. decembra 1985 znižane na 1.067 šilingov letno, zaradi česar so bili donosi dobrodelne ustanove od 1. januarja 1896 znatno povišani. Ugotavljali so, da zaradi gradbene pogodbe Arkov projekt o ustanovitvi bolnišnice ostaja tudi v prihodnosti neuresničljiv, posebej še, ker sta bili obe stari hiši vmes podrti in bosta nadomeščeni z novogradnjo. Zato naj se ustanovo spremeni v dobro podpre zdravljenja bolnih otrok v dunajskih bolnišnicah. V prvi točki sklepa je bilo zapisano, da ustanova še vedno nosi ime *Wenzel Arco – Stiftung* in ima sedež na Dunaju. »*Namen dobrodelne ustanove je v podpori zdravljenja otrok, ki so pacienti dunajskih bolnišnic, iz donosov imetja dobrodelne ustanove.*« Imetje je takrat pomenilo lastništvo nad obema hišama in vrednostnimi papirji v višini 115.000 šilingov.⁴⁹

Zdi se torej, da Arkova ustanova v drugačnih okoliščinah živi še danes. Tako si je preprosti Sodražan, ki si je s pridnostjo in žilico za prave naložbe ustvaril znatno premoženje, postavil neminljiv pomnik.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

ŽA (Župnijski arhiv) Sodražica, Matične knjige, R 1819–1828; Status animarum Sodražica 1821–1827.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica

Ms 654, Album Academicorum Lycei Labacensis.

ÖSTA, FHKA – Österreichisches Staatsarchiv, Finanz und Hofkammerarchiv

SuS (Sonderbestände, Sammlungen und Selekte) Pers. ORH (Quallifikationslisten der Buchhaltungen und des Obersten Rechnungshofes) 163: Arko Wenzel.

⁴⁴ *Neues Wiener Journal*, 4. 4. 1909, str. 10, »Ein Neues Kinderspital«.

⁴⁵ *Die Neue Zeitung*, 21. 6. 1914, str. 5, »Errichtung eines Kinderspitals in Währing«.

⁴⁶ *Arbeiter Zeitung*, 5. 9. 1914, str. 6, »Das künftige Währinger Kinderspital – Reservespital des Roten Kreuzes«.

⁴⁷ *Wiener Zeitung*, 25. 11. 1914, str. 3 (*Wiener Abendpost – Beilage zur Wiener Zeitung*).

⁴⁸ *Wiener Morgenzeitung*, 11. 7. 1927, str. 3, »Der Verein deutscher Mediziner im Kinderspital«.

⁴⁹ WStLA, Stiftungen allgemein, A1, Magistrat, Stiftbriefe, Stiftungsurkunden: 472: Wenzel Arco'sche Kinderspitalstiftung.

WStLA – Wiener Stadt und Landesarchiv
BG Landstrasse, A9, Testamente, Wenzel Arco.
Stiftungen allgemein, A1, Magistrat, Stiftbriefe,
Stiftungsurkunden: 472: Wenzel Arco'sche Kin-
derspitalstiftung.

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 184, Klasična gimnazija.

Zasebni arhiv avtorja
Elektronsko pismo mag. Petra Steinerja z dne
19. 6. 2019.

TISKANI VIRI

*Der Cataster: Handbuch für Amter, Architekten, Bau-
meister, Capitalisten, Hausbesitzer etc. etc. über säm-
mtliche Häuser der k. k. Reichshaupt- und Residenz-
stadt Wien.* Wien, 1875.

*Juventus caesareo-regii Gymnasii Academici Labacensis
e moribus et progressu in literis censa exeunte anno
scholastico 1843.* Labaci: Rosalia Eger, 1843.

*Kataster der Vororte Wiens: Handbuch für Amter, Ad-
vocaten, Architekten, Baumeister, Bauunternehmer,
Credit-Institute, Hausbesitzer, Capitalisten, Notare
etc.* Wien, 1888.

*Vollständiges Häuserbuch der k. k. Reichshaupt- und
Residenzstadt Wien sammt Umgebung I. Jahrgang
1869.* Wien, 1869.

*Wiener Kommunal-Kalender und städtisches Jahrbuch
1892.* Wien, 1892.

ČASOPISI

Arbeiter Zeitung, 1898, 1914.

Die Neue Zeitung, 1914.

Die Presse, 1891.

Neues Wiener Journal, 4. 4. 1909.

Neues Wiener Tagblatt, 1901.

Novice, 1902.

Reichpost, 1906.

Slovenec, 1901.

Wiener Morgenzeitung, 1927.

Wiener Zeitung, 1860, 1914.

LITERATURA

Ciperle, Jože: *Podoba velikega učilišča ljubljanskega.
Licej v Ljubljani 1800–1848.* Ljubljana: Sloven-
ska matica, 2001.

Fajdiga, Fran: *Kronika Sodražice* (tipkopis). Sodraži-
ca, 1957.

Maček, Jože: *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem
1892–1960.* Celje: Celjska Mohorjeva družba,
2011.

Pančur, Andrej: *V pričakovanju stabilnega denarnega
sistema.* Celje: Zgodovinsko društvo Celje, 2001.

Ribnikar, Peter: Študentske in dijaške ustanove na
Kranjskem. *Arhivi* 22, 1999, str. 9–16.

SPLETNA STRAN

Dunajska pokopališča:
[https://www.friedhofewien.at/eportal3/ep/
channelView.do/pageTypeId/75472/channe-
lid/-55270](https://www.friedhofewien.at/eportal3/ep/channelView.do/pageTypeId/75472/channelId/-55270) (30. 12. 2019).

S U M M A R Y

From the life of the forgotten patron. The last will of Vencelj Arko (1826–1901)

Based on archival documents and newspaper reports, the contribution depicts the life of the forgotten patron from Sodražica, an official Vencelj Arko (1826–1901). Coming from a modest rural family, Arko pursued his education at Ljubljana's grammar school and lyceum. His life then led him abroad, where he learned the sales trade and accounting. Initially, he worked for private sector and in 1850 entered public service by becoming the state accounting official at the Viennese Royal-Imperial Central Bookkeeping Services for Communication Institutes. In Vienna, he managed to agglomerate a sizeable wealth through wise real estate investments and purchases. He became a citizen of Vienna, a housing property owner, a founding member of the First Viennese Navy Military Veteran Corps 'Tegetthoff' and later also its honorary president. Arko became a member of the school council in the third Viennese district, decorated with the gold medal *Salvatormedaille*, which was awarded to meritorious citizens of Vienna, and he was also a silent benefactor of children.

After a short illness, Vencelj Arko died in Vienna in May 1901. In his last will, he bequeathed a major part of his property for the establishment of a paediatric hospital in Vienna which was to be named after him, as well as for the establishment of two secondary-school grants: one for the pupils in the third Viennese district and one for the pupils from Sodražica. Despite living in Vienna, he did not forget his native village and parish, to which he bequeathed significant funding. Whereas the grants were indeed awarded, the historical circumstances prevented the Viennese paediatric hospital from achieving its full potential as desired by the testator. Nevertheless, the industrious native of Sodražica managed to leave a lasting mark on both Carniola and Vienna.